

Nadezhda Kostova

(Bulgaria, Sofia, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)

Mária Košková. Bulgarian-Slovak Dictionary. Volume IV (T – YA)

Bratislava, VEDA – Slovak Academy of Sciences, 2022. 348 p.

Abstract: This article offers a review of the fourth volume of the Bulgarian-Slovak Dictionary by Mária Košková, which was published in Bratislava in 2022. It discusses the characteristic features of the lexis included in the volume, as well as the presentation of lexicographic information. The dictionary is a valuable contribution to modern Slavic bilingual lexicography.

Keywords: bilingual dictionary, Slavic lexicography

Надежда Костова

(България, София, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, Българска академия на науките)

Мария Кошкова. Българско-словашки речник. Том IV (Т – Я)

Братислава, ВЕДА – Словашка академия на науките, 2022. 348 с.

„Българско-словашкият речник“ в четири тома на доц. д-р Мария Кошкова е значим принос за славянската двуезична лексикография. Речникът е разработен в Славистичния институт „Ян Станислав“ към Словашката академия на науките в сътрудничество с Института за български език при БАН. Четирите тома на „Българско-словашкият речник“ са издадени от издателството на САН съответно през 2004 г., 2013 г., 2019 г. и 2022 г.

Авторката на Речника М. Кошкова еднакво добре владее български и словашки език, понеже словашкият език ѝ е майчин, а българският – бащин. М. Кошкова е родена и израства в Словакия, но висшето си образование получава в България – завършва Софийския университет „Св. Климент Охридски“ със специалност „Българска филология“ и защитава докторска дисертация в областта на фразеологията под ръководството на проф. Кети Ничева от Института за български език (*Z bulharsko-slovenskej frazeológie*, Bratislava, 1998, 195 s.). След това работи като секретар и преводач в Българския културен институт в Братислава и като преводач в Българското посолство в Братислава, като през този период задълбочава наблюденията си върху стилистичното разслоение и съчетателните особености на българската лексика в разговорната реч на носители на българския език. После М. Кошкова се отдава на научна дейност и се насочва към съпоставителни изследвания на словашкия и българския език като доцент в Славистичния институт „Ян Станислав“ към Словашката академия на науките. С натрупания богат преводачески опит и солидна филологическа подготовка М. Кошкова е високо квалифициран и компетентен словашки българист. Тя е не само подходящият автор на българско-словашкият речник, но приема Речника за свой дълг и дело на живота си, на което се посвещава изцяло и всеотдайно.

Идеята за българско-словашки речник в три тома М. Кошкова представя през 1998 г. в проект, който впечатлява със своята мащабност и задълбоченост и получава одобрение. Изработването на Речника е планирано и осъществено по проекти от международното сътрудничество на БАН и САН. Обемът на езиковия материал обаче се оказва твърде голям, за да се побере в планираните три тома. Дори и след пенсионирането си, авторката не се отказва и продължава да работи по четвъртия том на „Българско-словашкият речник“. За завършването на този така необходим за българско-словашките връзки и за славистиката речник дължим дълбока признателност на доц. д-р М. Кошкова.

Концепцията за Речника М. Кошкова разработва в съответствие с най-актуалните постижения на теорията и практиката на двуезичната лексикография. Затова Речникът отговаря на нуждите на съвременните ползватели от висококачествен и надежден лексикографски продукт за целите на обучението по български и словашки език като чужд, на преводаческата практика и на славистичната наука.

В съставянето на първия том се включват Мария Добрикова от Университета „Коменски“ в Братислава (буква Ж и част от буква З), Гинка Дюлгерова от Института за български език (част от буква В) и Надка Николова от Шуменския университет (част от буква К). М. Кошкова изработва букви А, Б, част от В, Г, Д, Е, част от З, И, Й, част от К. Както се вижда, М. Кошкова е автор на основната част от първия том на Речника. Тя е и редактор на първия том, заедно със своя съпруг проф. Ян Кошка, отличен познавач на българската литература и голям преводач. Втори, трети и четвърти том М. Кошкова изработва сама. За високото ниво и прецизността на Речника допринасят научните редактори доц. Дезидер Колар, проф. Веса Кювлиева-Мишайкова (на първи том) и доц. Надежда Костова (втори, трети и четвърти том), рецензентите доц. Мария Атанасова, доц. Ела Секанинова, проф. Диана Благоева, доц. Татяна Григорянова, доц. Александра Ярошова, доц. Игор Хохел, както и многобройните консултанти, чиито имена авторката посочва във всеки том.

Първият том на Речника заслужено получава високи оценки и е удостоен с престижни награди: „Речник на годината – 2005“, награда от международно жури на Асоциацията на преводачите в Прага, награда за най-добър двуезичен речник в конкурса „Матей Бел – 2006“, присъдена от Литературния фонд в Братислава. Вторият том е отличен през 2014 г. с Почетна грамота от Асоциацията на преводачите в Прага.

Представянето на всеки том пред словашка и българска публика се превръща в истински празник на българистиката и словакистиката. На тези изключително приятни събития присъстват важни гости от посолствата на двете държави, учени, преподаватели, студенти и приятели, които с нетърпение очакват завършването на Речника. Последният том на Речника бе представен в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в началото на септември 2023 г. Събитието сложи точка на едно велико дело, осъществено с упоритост, себеотрицание и неуморен труд от авторката М. Кошкова.

Достойнствата на „Българско-словашкия речник“ са очертани в много рецензии и отзиви за отделните томовете, публикувани в български и чужди научни списания. Известни слависти и лексикографи, словакисти и българисти определят речника на М. Кошкова като оригинален лексикографски труд и коментират неговите особености. Библиографските данни на публикуваните рецензии са посочени от Д. Благоева (Български език, 2023, кн. 2 <https://www.balgarskiezik.eu/2-2023/0_0_0_10_REZ_DIANA_BLAGOEVA_str.105-111.pdf>).

Лингвистичното конструиране на „Българско-словашкия речник“ показва задълбочено познаване на лексикографските методи в двуезичните речници. М. Кошкова не само умело използва постиженията на съвременната лексикография, но и дава свои приноси за нейното развитие. Редица лексикографски решения, приложени в „Българско-словашкия речник“, ерудираната авторка теоретично обосновава в свои доклади и публикации.

В настоящата рецензия ще представим лексикографските методи и решения, приложени в „Българско-словашкия речник“, като използваме примери от четвъртия том.

„Българско-словашкият речник“ се отличава по своите характеристики от повечето двуезични речници, изработени в началото на XXI век. Речникът на М. Кошкова е голям по обем и изчерпателен както по отношение на словника си, така и откъм разгърнатата семантична структура на думите. Целта на авторката е да представи цялото богатство и разнообразие лексиката и фразеологията на българския език в съпоставка със словашки език.

Словникът на Речника отразява в пълнота съвременната българска лексика. В него са включени думи от основния речников състав на българския език, които са стилистично неутрални или са маркирани по признаците „разговорно“ или „книжно“ (напр. с

бележка *hovor.* (говор.): *хайлазувам, хаймана, хайманосвам, халосам, хамалогия, хойкам, хокам, файда, читав, шантав, шашвам, шашима, шмекер, шъткам*, с бележка *kniz.* (книж.) *хабилитация, хорариум, хранител, човекоубиец, човекоубийство*). Подбрани са диалектни и остарели думи и форми, които се срещат в художествената литература и биха могли да затруднят словашкия читател (напр. *человек, человечески, челяк, чирак, чобан, темел, терзия, ханджия, хоровод, хортувам, шекер*). Посочени са и някои жаргонни думи (напр. *таковам, тежкар, тъпунгер, фрашкан, шаш, шиткам, шматка, шматкам се, шубе, шубелия*). Подборът на заглавните думи показва отличното владение на българския език и добрия езиков усет на авторката.

Актуалността на словника се потвърждава от включването на най-новите, но вече утвърдени в речевата практика думи, словосъчетания и фразеологизми (лексикални и фразеологични неологизми), както и нови значения на познати думи (семантични неологизми), обогатили българския език през последните 20 години. В четвъртия том откриваме заглавките *таблет, телемаркетинг, уъркишоп, файл, фентъзи, фишинг, флашка, форумджия, франчайзинг, фючърс, хаквам, хакер, харддиск, хардуер, хеджсинг, хостинг, ъпгрейдвам, ъпдейтвам, юзър, ютюбър*; нови значения са посочени при думите *умен: умен хладилник, точа: точа музика от интернет*; в речниковите статии са дадени нови словосъчетания и фразеологизми (напр. *електрическа тротинетка, електронна цигара, цифрова телевизия, телефонен тероризъм, фейсбук профил, четец на баркод, точка за достъп, зелен туризъм, хибридна война, финансова инжекция, черешката на тортата*).

В словника на Речника, а не като приложения, са включени географски и лични имена (напр. *Шанхай, Шекспир, Шенген, Шотландия, Шумен, Шумер*). Изчерпателно са изброени образуваните от тях прилагателни имена и жителски названия. Като заглавки в Речника присъстват съкращения (напр. *т.е., т.г., т.н., т.нар., ул., у-ще, УКВ, ТВ, ТКСЗ, ЦРУ, ЧРД, ЧНГ, ЮНЕСКО*), като някои абривиатури са поместени и вътре в речниковите статии (напр. *ТКСЗ* при заглавка *текезесе*, при *честит* са дадени *ЧНГ* и *ЧРД*). Включването на собствени имена и съкращения като заглавки и отпадането на приложенията в края на двуезичните речници е нова лексикографска тенденция, коментирана от М. Кошкова в нейни научни статии.

Азбучният ред на заглавните думи е основна характеристика на Речника. Следването на азбучния принцип означава изработване на отделна речникова статия за всяка дума, докато при гнездовия принцип на подреждане производните думи се дават в речниковата статия на произвеждащата дума, т.е. цялото словообразователно гнездо се събира в една речникова статия, което не се прилага в „Българско-словашкия речник“ в четири тома.

Особеност на Речника са речниковите статии с две заглавки (напр. *твърдоглавост и твърдоглавство, теоретичен и теоретически, тичешката и тичешком, татуировчик и татуист, темерут и темерутин, удължаване и удължение, хулиганство и хулиганици-на*), като тези речникови статии представят две български думи с еднакво или близко значение, но с различни словообразователни елементи. Когато думата има фонетични варианти, те също се оформят като двойна заглавка (напр. *чело и челò, чимийр и чемийр*). В една речникова статия се представят думи с различен род като *тераком* м. и *теракота* ж. Статиите с две заглавки не нарушават азбучния принцип на подреждане на думите в Речника.

Много полезно за словашкия читател е азбучното представяне на форми на думите. Тези заглавки са с препратка към основните форми (напр. *тези rozrì този, тънка rozrì тънък, тясна rozrì тесен, убийци rozrì убиец, яде rozrì ям*).

Модерната макроструктура на „Българско-словашкия речник“ е съчетана с новаторски подходи към микроструктурата. Теоретично обосновано в доклади и публикации

на М. Кошкова е решението за разработване на подробни речникови статии за отглаголните съществителни имена, които авторката смята за „лексикографски онеправдан клас“, понеже традиционно се представят в тълковните речници със структурна дефиниция, препращаща към съответния глагол.

Новаторско и смело е решението за изработване на речникови статии за глаголите от свършен вид, които обикновено се посочват на азбучния си ред с препратка (напр. в българските тълковни речници *чуя вж. чувам*). Подходът на М. Кошкова е напълно основателен и се подкрепя от данните за реалната употреба на видовите двойки глаголи – свършеният глагол обикновено се използва по-често, отколкото несвършеният. Друга причина е наличието на значения, които се реализират само с единия глагол (напр. второто значение на *чувам*, представено в четвъртия том с примерите *не чува добре, не чува с едното ухо*, не е присъщо на *чуя*). Трети довод в полза на решението е фактът, че глаголите от видовите двойки понякога участват в различни фразеологизми и паремии (напр. *чува ми се думата* и *да не чуе дяволът*, *чул те Господ*, *къде се е чуло и видяло*). Така двете пълноценни речникови статии за глаголите *чувам* и *чуя* се различават и допълват.

Представянето на омонимите в Речника в някои пунктове се различава от българската теория за омонимите. Като омоними се оформят думи от различни части на речта (напр. *ясен*¹ същ.: *бял ясен* и *ясен*² прил.: *ясен ден*, *твърд*¹ прил.: *твърд хляб* и *твърд*² същ.: *земна твърд*, *трагически*¹ прил. и *трагически*² наречие, *тайно*¹ наречие и *тайно*² *rozgi taen*). Този начин на представяне на две думи, които съвпадат с основните или с някои от формите си, е полезен за словашките читатели на Речника. Омонимите от една и същ част на речта са идентични с тези от българските тълковни речници (*тегля*¹: *тегля с кантар* и *тегля*²: *цял живот тегля*, *точа*¹: *точа вино*, *точа*²: *точа с точилка*, *точа*³: *точа нож*, *труд*¹: *физически*, *умствен труд* и *труд*²: *научен труд*, *хлебарка*¹ жена и *хлебарка*² насекомо, *ягуар*¹ животно и *ягуар*² автомобил, *ясла*¹: *конска ясла* и *ясла*²: *детска ясла*).

Структурата на речниковите статии в „Българско-словашкия речник“ следва лексикографската традиция. Заглавката със задължителното ударение, изброяването на граматичните форми с особено внимание към формите с фонетични промени и граматичните бележки за принадлежността на думата към определена част на речта спомагат за правилното изучаване на думите. Тъй като в българския език ударението е свободно, а в словашкия е на първата сричка, за улеснение на словашките читатели е отбелязано ударението на всички български думи в речниковите статии. С терминологични и стилистични бележки се определят функционалните особености на думите.

Забележително достойнство на Речника е подробно представената семантична структура на думите. За многозначните думи са изработени големи речникови статии, напр. *удрям* с 19 значения, *хвана* с 21 значения, *тежък* с 12 значения, *тежест* с 9 значения. Лексикографското решение на М. Кошкова е да следва принципа на преводния еквивалент, което означава, че значенията на заглавната дума се определят според броя на несинонимните преводни еквиваленти.

Речникът на М. Кошкова предоставя детайлна информация за съчетаемостта на заглавната дума, напр. *танцувам* какво, с кого, *ударя* кого, с какво, *уповавам* се на кого, на какво, *ходя* къде, за какво, *усет* за, към какво, *усилване* на какво, *уведомяване* на кого за какво. Полезна за българската аудитория е информацията за граматичните особености на словашките съответствия.

Отличителна черта на Речника е посочването на многобройни примери за употребата на думите (напр. *бял хляб*, *ръжен хляб*, *кръгъл хляб*, *самун хляб*, *коричка хляб*, *филия хляб*, *магазин за хляб*, *замеся хляба*, *разчупя хляба*, *режа хляба на филии*, *посрещам с*

хляб и сол). В свои публикации авторката обосновава необходимостта от по-широко представяне на лексикалната съчетаемост на думите в двуезичните речници, за да се демонстрира симетрията и особено асиметрията в употребата на думите и да се подпомогне изучаването и правилното им използване.

Голямата заслуга на авторката е изчерпателното и системно включване на фразеологизми и паремии. Така двуезичният речник на М. Кошкова всъщност съдържа в себе си българско-словашки фразеологичен речник. В Речника е приложено широкото схващане за фразеология и различните категории устойчиви изрази са сигнализирани със специални знаци. Към отделни значения на заглавните думи са дадени съставни названия и терминологични словосъчетания (напр. *тайно общество, морски таралеж, вдигане на тежести, туристически пакет, търговска верига, вълча ябълка, адамова ябълка*), устойчиви сравнения (*твърд като скала, тежък като олово, точен като часовник, червен като божур, упорит като магаре, гол като тояга, тънък като паяжина*), идиоми (*докарвам до просеешка тояга, ще играе тоягата, тупам се в гърдите, тури му пепел, удрям в земята, удрям едно рамо, удрям ключа, влизам в задънена улица, изхвърлям на улицата*), паремии (*на чужд гръб и сто тояги са малко; един бие тъпана, друг обира парсата; ум царува, ум робува, ум патки пасе; който вади нож, от нож умира*), като са подбрани най-точните им съответствия в словашкия език.

С богатството на езиковата информация за граматичните и стилистични особености, за значенията и лексикалната съчетаемост на думите, за терминологични словосъчетания, фразеологизми и паремии, както и за най-подходящите преводни еквиваленти „Българско-словашкият речник“ в четири тома на доц. д-р Мария Кошкова е голямо постижение на съвременната двуезична лексикография. Речникът е изключително ценен източник на подробна и точна информация за българския език в съпоставка със словашкия език. Той ще бъде солидна основа за съпоставителни изследвания на двата езика, както и за по-широки славистични проучвания. Без съмнение „Българско-словашкият речник“ на Мария Кошкова ще бъде незаменим помощник на студенти, преподаватели и преводачи.